

Eski Anadolu Türkçesi Ağızlarında Uzun Ünlüler Üzerine*

Gürer Gülsevin*

Özet: Eski Anadolu Türkçesi ağızlarında aslı uzun ünlülerin olup olmadığını imladan hareketle belirlemek için daha önceleri bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu makalede, önce, ilgili araştırmalarda kullanılan yöntemler tartışılacaktır. Daha sonra, imla-fonoloji ilişkisinin belirlenebilmesi için gereken teorik açıklamalar yapılacaktır. En sonunda da, ortaya konulmaya çalışılan teorik izahlara dayanılarak, bir Eski Anadolu Türkçesi metninde aslı uzun ünlülerin gösterilip gösterilmediği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, aslı uzun ünlüler, imla

On the Long Vowels in Dialects of Old Anatolian Turkish

Abstract: In the past, some researches as to whether primary long vowels existed in the Old Anatolian Turkish have been published. In this paper, first of all, methods used in these researches will be examined. Then, some theoretical explanations will be given to determine phonological and orthographic relations. Finally, depending on the theoretical explanations, I will study whether primary long vowels have been shown in a text in the Old Anatolian Turkish.

Key Words: Old Anatolian Turkish, long vowel, orthography

Türk dilinde aslı ünlü uzunlukları Böhtlink'in 1848 yılındaki çalışmasından beri araştırılmaktadır (Böhtlink 1848). Eski Türkçede de bulunmuş olabileceği, metinlerin imla özelliklerine bakılarak Osman Nedim Tuna tarafından değerlendirilmiştir (Tuna 1960). Yaşayan üç Türk lehçesinde (Türkmen, Yakut ve Halaç) fonemik olarak uzun ünlülerin düzenli bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Aslı olabilecek eski uzunlukların bakiyelerine bazı lehçelerde de (Çuvaş, Kırgız, Uygur ve Türkiye Türkçesi) rastlanmaktadır. Uzun

* Bu makale, daha önce sunmuş olduğum bir bildirinin ("Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Uzun Ünlülerin İmladan Tespiti ve Miftahu'l-Cenne Örneği", *Orta Asya'dan Anadolu'ya Alfabeler*, Anadolu Üniversitesi / Alman Şarkiyat Enstitüsü, 29-30 Mayıs 2007 Eskişehir) genişletilmiş şeklidir.

** Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, gurergulsevin@gmail.com

ünlüler, Türk dilinin geneli de ele alınarak Talat Tekin tarafından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir (Tekin 1995).

Günümüzde de bazı lehçelerde düzenli olarak korunduğuna göre, VIII-XX. yüzyıllar arasında muhtelif bölgelerde kullanılan lehçelerde farklı biçimlerde de olsa devam etmekteydi. Günümüzdeki bazı diyalektlerde korunmuş bazılarında ise peyderpey normal uzunluklara dönmüştür.

“*Acaba Eski Anadolu Türkçesi döneminde aslî uzun ünlü var mı idi?*” şeklinde bir soru ile karşılaşırsak, halledilmesi gereken başka bir sorunun açıklanmasına öncelik vermemiz gerekir. O da şudur: Eski Anadolu Türkçesi metinleri, Batı Oğuzcasının XIII-XV. yüzyıllardaki ortak edebî yazı dilinin eserleri midir yoksa Batı Oğuzlarının standartlaşma sürecine girmiş muhtelif ağızlarının ürünleri midir? O dönem eserlerinde hem /k/ (*yok*) hem /x/ (*yo:x*) bulunması; hem **yI-** (*yılan*) hem **I-** (*ılan, ilan*) görülmesi; hem “**zaman eki + ven**” (*gelürven*) hem de “**zaman eki + In**” (*gelürin*) yazılmış olmasına bakılırsa, muhtelif ağızların varlığı şüphesizdir (Karahan 2007; Develi 2008; Gülsevin 2008).

Hâl böyle olunca, uzun ünlüler meselesinde Eski Anadolu Türkçesinin geneline bakmak, buna cevap aramak şu an için imkansızdır. Öncelikle, her metnin kendisi tek başına incelenmelidir. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarına bakıldığında da, yukarıda söylediklerimizin haklılığı anlaşılır: Bazı yaşayan ağızlarda uzun ünlülerden “bir kısmı” korunmuş, bazılarında ise başka kelimelerdeki uzunluklar korunmuştur. Hatta, bazı ağızlarda aslî uzun ünlülerimiz tamamıyla kaybolmuştur.

Yani; XXI. yüzyılda Anadolu’nun bazı ağızlarında uzun ünlü hiç kalmamış, bazılarında kısmen korunmuşsa, XIII-XV. yüzyıllardaki Anadolu’nun ağızlarında da bunun benzeri bir durumun varlığı öngörülebilir. O dönemde de bazı ağızlarda saklanmış, bazılarında birtakım kelimelerde kalmış diğerlerinde normalleşmiş, bazılarında ise tümüyle uzunluk yitirilmiş olmalıdır. Demek ki, ***Eski Anadolu Türkçesi metinlerini incelerken, her eseri, hatta her eserin her bir nüshasını ayrı bir ağızı temsil etmiş olabilir gerçeğinden hareketle değerlendirmek gerekir.***

O halde soruyu düzelterek soralım:

“*Bir Eski Anadolu Türkçesi metninde aslî uzun ünlü olup olmadığını nasıl anlayabiliriz? İmla bu konuda nasıl yardımcı olabilir?*”

Bu konuyu anlamak için öncelikle teorik açıklamaların ortaya konulması gerekir. Daha sonra, incelenen dönem veya metindeki yazımların, öngörülen imla şartlarına göre ne ifade edebilecekleri yorumlanmaya çalışılmalıdır.

Bu makalemizde, Arap harfleri ile yazılmış Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde uzun ünlülerin olup olmadığı, varsa bunların imlada gösterilip gösterilmediği ya da nasıl gösterildiği üzerinde durulacaktır.

A. TEORİ VE YÖNTEM

Edebî dili yazıya geçirenler, alfabeyle birlikte bazı imla kurallarını da kullanırlar. Ünlü uzunluklarını göstermek de bir imla konusudur. Köktürkçe ve Uygurca metinlerdeki uzunlukların imlada gösterilmesi bilginler tarafından ortaya konulmuştur (Tuna 1960). Arap harfleriyle yazılmış olan Divanu Lugati't-Türk'te de, Kaşgarlı Mahmut, uzunlukların bulunduğunu belirtmiş ve kendince uygulanan bir imla ile de yazıda göstermiştir (Ercilasun 1999). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de, yazarlar, eğer varsa uzunlukları herhangi bir şekilde göstermiş **OLABİLİRLER**. Eserlerin imlası üzerinde yapılacak ayrıntılı çalışmalar, Eski Anadolu Türkçesinde ünlü uzunluklarının imlada gösterilip gösterilmediğini ortaya çıkarabilir.

1. Eski Anadolu Türkçesi metinleri üzerinde çalışanlar, inceledikleri eserlerde uzun ünlülerin varlığını iddia ederken hangi yöntemleri kullanagelmektedirler?

EAT'de uzun ünlüler hakkında bugüne kadar yazılmış bazı bilgiler vardır. Bunlardan hocam Zeynep Korkmaz'a ait olanlar, konuya gerçek bilimsel yaklaşımı getirenlerdir (KORKMAZ 1971). Zeynep Korkmaz, Eski Anadolu Türkçesinde uzun ünlüleri işlediği çalışmasında; metinlerde huruf-ı med ile yazılmış olan kelimelerin, aslî uzun ünlüleri korumuş bulunan yaşayan lehçelerimizle ve tarihî diğer lehçelerle karşılaştırmalar yapılarak bir sonuca varılması gerektiğini ortaya koymuş, aksi takdirde eksikliklerin olacağını vurgulamıştır. Eski Türkçedeki ve yaşayan lehçelerdeki uzunluklarla koşutluk gösteren 101 kelimeyi Eski Anadolu Türkçesindeki uzun ünlüler listesinde göstermiştir.

Z. Korkmaz'dan sonraki araştırmalarda durum şöyledir: Bir kısmında, inceledikleri metinlerde bir kelime huruf-ı med ile yazılmışsa uzun ünlülü olduğuna hükmedilmiş, bazılarında biraz daha ciddi çalışılıp, huruf-ı med ile yazılmış kelimeler Türk dilindeki, aslî ünlü uzunluklarıyla karşılaştırılıp hükümlere varılmaya çalışılmıştır (Turan 1993).

Kullanılan bu yöntemler doğru mudur? Neden?

Sadece metinde huruf-ı medle yazılmış kelimelere bakılarak hüküm çıkarmanın tamamen yanlış olduğunu düşünüyorum. Konu ile ilgili en sağlam yöntemi kullanan Z. Korkmaz'ın da uyguladığı gibi, muhakkak ilgili kelimelerin yaşayan lehçelerdeki uzunluklarla karşılaştırılması gerekmektedir.

Bu makalede, hocam Z. Korkmaz'ın isabetle uyguladığı "*huruf-ı med ile yazılmış bulunan ve uzun ünlülerin korunduğu çağdaş lehçelerimizde de uzun*

ünlülü olan” kelimelere dayanarak yapılan araştırma yöntemine, bir adım daha ileri giderek, yeni bakış açıları getirmeye çalışacağım. Açıklanması gereken bazı ayrıntılara değineceğim. Bu yeni bakış açısında en önemli nokta, bütün Eski Anadolu Türkçesi üzerine yorum yapılamayacağı, o dönem eserlerinin muhtelif ağızları temsil etmiş olmalarından dolayı her metni ayrı ayrı incelemek gerektiğidir. Tek metin üzerinde bu konu araştırılırken de sadece “*huruf-ı med ile yazılmış olan ve uzun ünlülerin saklandığı yaşayan lehçelerde de uzun ünlülü olan kelimelerin listelenmesi*”nin konuya açıklık getirmekte eksik kalacağını; bunun dışında da bazı tablolarla denkliklerin gösterilmesinin zorunluluğunu anlatmaya çalışacağım. Örneğin, metinlerde devamlı *huruf-ı med* ile yazılmış kelimeler yaşayan lehçelerde de uzun ünlülü olabilir ama acaba yaşayan lehçelerde uzun ünlülü olmayan kelimeler ilgili metinde nasıl yazılmıştır? Onlar da *huruf-ı med* ile yazılabiliyorsa durum nasıl yorumlanmalıdır? Nitekim, bu tür çalışmalarda *huruf-ı med* ile yazıldığı için uzun ünlülü olduğuna hükmedilen bir kelimenin, aynı metnin başka satırlarında *huruf-ı med* olmadan da kaydedilmiş örnekleri bulunmaktadır. Yine bu usulle uzun ünlülerin gösterildiği çalışmalarda, inceledikleri metinde *huruf-ı med* ile yazılmış olmasına rağmen Türkmen, Halaç ve Yakut lehçelerinde kısa ünlülü olan kelimeler görülmektedir.¹

3 Mayıs 1989 tarihinde verdiğimiz doktora tezimizde, incelediğimiz yazmada geçen bütün kelimeler kaydedildikleri bütün imlaları ile fişlenip ayrı ayrı (1. *Sürekli huruf-ı med ile yazılmış olanlar*; 2. *Bazen Huruf- med bazen de hareke ile yazılmış olanlar*; 3. *Sürekli hareke ile yazılmış olanlar*) sınıflandırılarak tablolar yapılmış, tarihî ve yaşayan lehçelerimizdeki aslî ünlü uzunlukları ile karşılaştırılmıştı. Buna benzer incelemeler daha sonra bazı tezlerde de yapıldı. O gün yaptığımız ayrıntılı ve karşılaştırmalı incelemelerde de tam sonuca varan yöntemi ortaya koyamadığımı düşünüyorum.

Bunlar, ilk bakıldığında doğruya gidilebilecek bir yol gibi görünür. Ancak, şu bakımlardan eksik kalır: Eski Anadolu Türkçesi için ilk önce şu hatırlanmalıdır: Eski Anadolu Türkçesi eserleri, aslında kendi döneminin ağızlarının yazıya geçirilmiş şekilleridir. Bugün nasıl Anadolu’da bir ağızda uzun ünlü saklanmış, başka bir ağızda saklanmamış ise, Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bazı metinlerin dilinde uzun ünlü olabilir, bazılarının dilinde olmayabilir. Hatta, aynı metnin değişik istinsahlarında bile, özgün imlayı koruyan şekillerle yeni müstensihin diyalektindeki şekiller bile ikilik gösterebilir.

Bir Eski Anadolu Türkçesi metnini ele alalım. Bir kelime eserde sürekli olarak “*harf+hareke (elif+üstün; vav+ötre; ye+esre)*” ile yazılmışsa, aksi örneği hiç yoksa; ayrıca, bu kelimenin birincil uzun ünlülü olduğu yaşayan lehçelerle

¹ Çalışmalardan bu tür gerçek örnekler tespit etmiş olmakla birlikte, makalenin boyutlarını gereksiz yere arttırmamak için burada göstermemeyi uygun bulduk.

ve tarihî dönemlerle belgelendirilebiliyorsa, ünlüsü uzun “OLABİLİR”. Hâlâ, “OLABİLİR” diyebiliriz. “Kesinlikle uzundur” demek için şu kontrolün yapılması gerekir: Acaba, tarihî dönemler ve yaşayan lehçeler yardımıyla uzun ünlülü olmadığı belirlenmiş kelimeler, o metinde nasıl yazılmaktadır? Eğer o türlü kelimelerden de “harf+hareke” ile yazılmış olanlar varsa, demek ki ünlünün harf ile yazılması uzunlukla ilgili değildir. Yazıcı, uzun ünlüyü de, kısa ünlüyü de harf ile yazabilmiş demektir. En azından, bu durumun izah edilebilmesi gerekir. Z. Korkmaz bu gibi durumlar için şöyle demektedir: “*Bir kısım Eski Anadolu metinleri gibi, Marzubânnâme de eski Uygur imla geleneği ile Arap, Fars imla geleneğini birleştiren bir yazılış örneği taşıdığından, yer yer metnimizde kullanılan و, ا ve س gibi ünlü işaretleri herhangi bir uzunluk göstermezler. Bunlar, doğrudan doğruya Eski Türkçenin imla geleneği ile ilgili olarak yazıda ünlülerin belirtilmiş ve bunun da Arap yazısında elif, vav, ye gibi ünlü işaretleri ile karşılanmış olmasından ileri gelmektedir.*” (KORKMAZ 1973: 101). Yani, Z. Korkmaz’ın açıklamalarını doğru kabul edersek, yine bizim teorik bakışımız haklılık kazanır. Çünkü Z. Korkmaz’ın dediği şekliyle “Eski Uygur imla geleneğinden dolayı XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metninde uzun olmayan bir ünlü bile bazen huruf-ı med ile bazen sadece hareke ile yazılabiliyorsa, metinde geçen huruf-ı med imlalarının fonolojik bir değeri olduğu zaten düşünülemez.

Ayrıca, ister uzun ünlülü olsun ister olmasın, eğer bir kelime bazen “harf+hareke” ile bazen de sadece “hareke” ile yazılabilmişse, oradan bir fonolojik tespite varmak güçleşir.

Sadece huruf-ı med ile yazılmış olmasına bakılarak bir ünlünün o dönemde uzun olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığı, yanlış sonuç vereceği gayet açıktır. Ama, huruf-ı med ile yazılan kelimelerin yaşayan lehçelerle mukayesesi sonucu uzun ünlülü olduğuna hükmetmenin de tam doğruyu ulaşmamız için yeterli olmadığı kanısındayım.

2. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde uzun ünlülerin olup olmadığı hangi yöntemlerle anlaşılabilir?

Öncelikle, “*her eser, hatta bir eserin her bir nüshası ayrı ayrı ağzları temsil edebilir*” düşüncesiyle hareket etmek gerekir. Yani, Eski Anadolu Türkçesinin geneli belirlenmeden önce, her eserin, her yazarın dili müstakil olarak işlenmelidir. Elimizdeki eser incelenirken, bütün kelimeler metindeki her türlü imlaları ile eksiksiz olarak fişlenip

- Sürekli “harf+hareke” ile yazılmış olanlar
- Sürekli “hareke” ile yazılmış olanlar
- Bazen “harf+hareke” bazen sadece “hareke” ile yazılmış olanlar

tarzında sınıflandırılmalıdırlar. Bu, incelemenin sadece ilk aşamasıdır. Bu sınıflandırmadan sonra, her kelimenin karşısında, birincil uzun ünlü bulunduran tarihî ve yaşayan lehçelere ait şekiller yazılmalıdır. Bu da ancak teoriyi kurmaya yarayan bir aracı olacaktır.

Böyle oluşturulan tablolar, ilk bakışta yorum yapmamıza yardımcı olacaktır. Şöyle ki:

TABLO I (VARSAYIMSAL)		Metinde sürekli “ <i>harf+hareke</i> ” yazılmış olanlar (Türk dilinde bazıları uzun bazıları kısa)		
İNCELENEN METİNDE	Türkmence	Halaçça	Yakutça	Türk dili
1. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
2. sürekli harf ile	UZUN	kısa	UZUN	UZUN
3. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
4. sürekli harf ile	kısa	kısa	kısa	kısa
5. sürekli harf ile	kısa	kısa	kısa	kısa
6. sürekli harf ile	kısa	UZUN	UZUN	UZUN
7. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
8. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
9. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	kısa	UZUN
10. sürekli harf ile	kısa	UZUN	UZUN	UZUN
11. sürekli harf ile	kısa	kısa	kısa	kısa

Sürekli “*harf+hareke*” ile yazılanlar tablosundaki kelimelerin bazıları Türk dilinde birincil uzun ünlülere, bazıları ise normal ünlülere denk geliyorsa, sadece bu imladan hareketle bir sonuca varamamış oluruz.

Tablo aşağıdaki gibi de oluşabilirdi:

TABLO II (VARSAYIMSAL)		Metinde sürekli “ <i>harf+hareke</i> ” yazılmış olanlar (Türk dilinde de uzun ünlülü)		
İNCELENEN METİNDE	Türkmence	Halaçça	Yakutça	Türk dili
1. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
2. sürekli harf ile	UZUN	kısa	UZUN	UZUN
3. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
4. sürekli harf ile	kısa	UZUN	kısa	UZUN
5. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	kısa	UZUN
6. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
7. sürekli harf ile	UZUN	kısa	UZUN	UZUN
8. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
9. sürekli harf ile	UZUN	UZUN	UZUN	UZUN
10. sürekli harf ile	kısa	UZUN	UZUN	UZUN
11. sürekli harf ile	UZUN	kısa	UZUN	UZUN

Bu gruptakilerin, yani sürekli “*harf+hareke*” ile yazılmış olanların hepsi Türk dilindeki birincil uzun ünlülere denk geliyorsa ne düşünebiliriz? Metinde sürekli olarak “*harf+hareke*” yazılmış kelimeler Türk dilindeki aslî uzun ünlülere denk geldiğine göre, “*harf+hareke*”ler aslî uzunlukları göstermektedir diyebilir miyiz? Bizce, henüz diyemeyiz. Çünkü, hâlâ kontrol etmemiz gereken yazımlar vardır. Sürekli “*harf+hareke*” ile yazılan kelimeler aslî uzunluklara denk geliyorsa da, acaba aslî uzun ünlülü olmayan kelimeler o metinde nasıl yazılmıştır? Türk dilinde aslî uzun ünlüye sahip olmayan kelimelerin metindeki yazımları kontrol edilmelidir. Sadece hareke ile yazılan kelimelerin de listesi yapılmalıdır. Bu kontroller sonucunda şu iki muhtemel tablo ile karşılaşılabılır:

TABLO III (VARSAYIMSAL)	Sürekli “ <i>harf+hareke</i> ” ile yazılmış olanlar Türk dilindeki aslî uzunluklara, sürekli hareke ile yazılanlar ise Türk dilindeki uzun olmayan ünlülere denk geliyor
------------------------------------	--

TABLO III-1	
İNCELENEN METİNDE	Türk dilinde
1. sürekli harf ile	UZUN
2. sürekli harf ile	UZUN
3. sürekli harf ile	UZUN
4. sürekli harf ile	UZUN
5. sürekli harf ile	UZUN
6. sürekli harf ile	UZUN
7. sürekli harf ile	UZUN
8. sürekli harf ile	UZUN
9. sürekli harf ile	UZUN
10. sürekli harf ile	UZUN
11. sürekli harf ile	UZUN

TABLO III-2	
İNCELENEN METİNDE	Türk dilinde
1. sadece hareke ile	kısa
2. sadece hareke ile	kısa
3. sadece hareke ile	kısa
4. sadece hareke ile	kısa
5. sadece hareke ile	kısa
6. sadece hareke ile	kısa
7. sadece hareke ile	kısa
8. sadece hareke ile	kısa
8. sadece hareke ile	kısa
8. sadece hareke ile	kısa
8. sadece hareke ile	kısa

Sürekli “*harf+hareke*” ile yazılan kelimelerin Türk dilinde uzun ünlüye denk geldiği metinde, sürekli hareke ile yazılanlar uzun olmayan ünlülere denk gelmişse, iş çözülmüş demektir. O zaman bu metin için şu söylenebilir: Huruf-ı med (elif, va, ye), aslî ünlü uzunluklarını göstermek için kullanılmıştır.

İncelenen metinden başka bir alternatif tablo daha çıkabilir:

TABLO IV (VARSAYIMSAL)	Sürekli “ <i>harf+hareke</i> ” ile yazılanlar hep birincil uzun ünlülere denk gelmiştir. Ama, sürekli hareke ile yazılan, yani haruf-ı med kullanılmayanlar ise bazen birincil uzun ünlülere, bazen de normal uzunluktaki ünlülere denk gelmektedir.
-----------------------------------	--

TABLO IV-1	
İNCELENEN METİNDE	Türk dilinde
1. sürekli harf ile	UZUN
2. sürekli harf ile	UZUN
3. sürekli harf ile	UZUN
4. sürekli harf ile	UZUN
5. sürekli harf ile	UZUN
6. sürekli harf ile	UZUN
7. sürekli harf ile	UZUN
8. sürekli harf ile	UZUN
9. sürekli harf ile	UZUN
10. sürekli harf ile	UZUN
11. sürekli harf ile	UZUN

TABLO IV-2	
İNCELENEN METİNDE	Türk dilinde
1. sadece hareke ile	UZUN
2. sadece hareke ile	kısa
3. sadece hareke ile	UZUN
4. sadece hareke ile	kısa
5. sadece hareke ile	kısa
6. sadece hareke ile	UZUN
7. sadece hareke ile	UZUN
8. sadece hareke ile	kısa
9. sadece hareke ile	kısa
10. sadece hareke ile	kısa
11. sadece hareke ile	UZUN

Bu görünüm nasıl değerlendirilebilir? Yani, Türk dilinde aslı uzun ünlülü bazı kelimeler niçin eldeki metinde sadece harf ile (haruf-ı medsiz) yazılmıştır? Yoksa, “*harf+hareke*” imlası uzunluk göstermek için değil midir? Bence, bu şartlarda da sürekli “*harf+hareke*” ile yazılanlar birincil uzunlukları göstermiş **OLABİLİR**. Peki, tarihî ve yaşayan lehçelerimizde uzun ünlülü olduğu tespit edilmiş “bazı kelimeler” ilgili eserde (TABLO IV-2) niçin sadece hareke ile gösterilmiştir? Bunun cevabı da şu olabilir: Eski Türkçedeki bütün birincil uzunluklar bugün korunmuş değildir. Yakut, Türkmen ve Halaççada bile, bütün uzunluklar paralel değildir. Yani, bazı uzunluklar bu üç lehçemizde de saklanmıştır, ama bazı uzunluklar Yakutçada normalleşmiş, bazıları Halaççada, bazıları da Türkmencede normal ünlü hâline gelmiştir. Günümüz Anadolu ağızlarının bazılarında tamamen normal ünlüye dönüşmüş, bazılarında ise sadece birkaç kelime uzunluğunu koruyabilmiştir. Demek ki, XIII-XV. yüzyıl Anadolu Türkçesinde de bazı ünlülerdeki uzunluk saklanmış, bazılarında saklanmamış olabilir. Yani, sürekli “*harf+hareke*” ile yazılmış olanlar Türk dilindeki uzun ünlülere denk gelmektedir ve ilgili metnin dilinde de uzun ünlülüdür; Türk dilinde aslı ünlü uzunluğuna sahip bazı kelimeler ise ilgili metnin yazıldığı dönemin diyalektinde normal süreli bir ünlü hâline gelmiştir ve bu yüzden de “*harf+hareke*” olmadan yazılmıştır. Bu tablo için asıl önemli olan, Türk dilinde normal uzunluğa sahip olan ünlülerin asla “*harf+hareke*” ile kaydedilmemiş olmasıdır. Aksi takdirde teori bu şekilde kurulamazdı.

B. ÖRNEK UYGULAMA (MİFTAHU'L-CENNE'NİN BİR NÜSHASI ÜZERİNDE)

Acaba Miftahu'l-Cenne'nin örnek olarak inceleyeceğimiz nüshasının dilinde aslı uzun ünlüler var mı idi? Var idi ise, Eski Türkçedeki bütün uzunluklar mı korunmuştu, yoksa bazı kelimelerdekiler mi? Yukarıda teorik olarak ortaya konulmaya çalışılan yöntem bir Eski Anadolu Türkçesi metni olan Miftahu'l-Cenne'nin bir nüshasına² “*kelime başında: a- / â- karışıklığı*” için uygulandığında şu sonuçlara ulaşabiliriz:

TABLO I		Kelime başında hep “ <i>medli elif</i> ” ile yazılmış
Miftahu'l-Cenne (sürekli medli elif ile)	Türk dilinde (TEKİN 1995'ten)	Açıklama
acı (1 kez)	ā uzun	
acık-/ açık- (3 kez)	ā uzun	
aç (7 kez)	ā uzun	
ad (29 kez)	ā uzun	
adım (1 kez)	ā uzun	
ag (5 kez)	ā uzun	
agırla- (12 kez)	ā uzun	
agız (6 kez)	ā uzun	
agu (9 kez)	ā uzun	
ak (5 kez)	ā uzun	
arı (23 kez)	ā uzun	
arucak (1 kez)	ā uzun	
asıl- (2 kez)		TEKİN 1995'te yok; ama hem DLT'de uzun hem de KORKMAZ 1971'de verilmiş.
at (7 kez)		
avuç (1 kez)		
ay (191 kez)	ā uzun	
az (4 kez)	ā uzun	

Metinde sürekli olarak medli elif ile yazılmış 17 kelime vardır. Bunlardan 14'ü (Tekin 1995 esas alınır) Türk dilindeki aslı ünlü uzunluklarıyla paralellik gösterir. Hepsisi de uzun ünlülere denk gelseydi bile, aslı ünlü uzunluğu taşımayan kelimelerin metindeki yazımlarına bakılmadan karar verilemezdi. Ancak, eğer bütün mukayeseler sonucunda bu imlanın (*sürekli medli elif* ile yazılmalarının) bir ses değeri taşıdığı, yani metindeki uzunluklara delalet ettiği kanısına varsaydık, kalan 3 kelime (*asıl, at, avuç*) nasıl izah edilebilirdi? *As-ıl-* fiili her ne kadar Tekin

² Nüsha: *Miftahu'l-Cenne*, Millî Kütüphane, Yz. A. 888, harekeli nesih

1995'te kaydedilmemişse de hem Divanu Lugati't-Türk'te hem de Korkmaz 1971'de uzun ünlülü olarak belirtilmiştir. *Avuç* kelimesinin bu şekli ise zaten yeni bir ses yapısı göstermektedir. Bir de şu unutulmamalıdır: Türk dilindeki uzun ünlüler her geçen gün normal uzunluklara dönmeye devam etmektedir. Belki de, *at* kelimesi de aslî uzun ünlüye sahip idi fakat bilim adamlarının mukayeselerine esas aldıkları dönemlerin eserlerinde bu uzunluğunu kaybetmişti. Bu son söylediğim sadece varsayımdır.

Önemli olan aşağıdaki tabloların hangi sonuçları göstereceğidir.

TABLO I I		Kelime başında hep “ <i>üstünlü elif</i> ” ile yazılmış olanlar, yani med çekilmeyenler
Miftahu'l-Cenne (süreklî üstünlü elif ile)	Türk dilinde (TEKİN 1995'ten)	Açıklama
agla- (36 kez)	uzun (İgla-)	
akça (2 kez)		
aksur- (1 kez)		
al(ı)n (5 kez)	ā uzun (hālın)	
altı (8 kez)		
altmış (2 kez)		
altun (11 kez)		
arka (6 kez)		
armagan (1 kez)		
art- (5 kez)		
artuk (6 kez)		
assı (5 kez)	ā uzun (āsıg)	
aşaga (3 kez)		
avla- (1 kez)	ā uzun (āb)	
aydın (7 kez)		

Sadece üstünlü elif ile yazılmış olan, yani medli elif kullanılmayan kelimelerin mukayesesi de önemlidir. İncelediğimiz nüshada 15 kelime hep sadece üstünlü elif ile kaydedilmiştir. 15 kelimedenden 11 tanesi normal ünlülüye denk gelirken, 4 tanesi Türk dilindeki uzun ünlülere denk gelmiştir. Bunların hepsi de Türk dilindeki aslî uzunluk taşımayan kelimelere denk gelmiş olsaydı, izahı kolaydı. Demek ki, *medli elif* ile yazılanlar uzun ünlülü, *üstünlü elif* ile yazılanlar ise normal ünlülü diyebilirdik. Ama, metinde uzun ünlüler bulunduğu ve yazıyla da gösterilmiş olduğuna inanmak istiyorsak, bu imlayı da izah edebiliriz: Bunlardan *assı* kelimesi *āsıg* şeklinden gelmektedir. Uzun ünlünün bulunduğu ilk hece, açık hecedir. Daha sonra ünlü uzunluğunu kaybetmiş ve bu yüzden ikizleşme olmuş olabilir. *agla-* kelimesinin de eski şeklinde farklılık

vardır. Uzun olan ünlü eskiden dar-düz nitelik taşıırken, Eski Anadolu Türkçesi 'de genişlemiştir. Bu da uzunluğun kaybolması ile ilgili olmalıdır (Bu durum *dost* < Farsça *dūst*; *meşe* < Farsça *mīşe* örnekleriyle karşılaştırılabilir). *Al(ı)n* kelimesi metinde toplam 5 kez geçmiştir ve hepsinde de ünlüyle başlayan bir ek aldığı için (*alnı*, *alnında*, *alnındaki*) ilk hecesi kapalı duruma gelmiştir.

TABLO III		Bazen “ <i>medli elif</i> ” ile, bazen “ <i>medsiz elif</i> ” ile yazılmış olanlar
Miftahu'l-Cenne (bazen medli elif ile bazen üstünlü elif ile)	Türk dilinde (TEKİN 1995'ten)	Açıklama
aç-		
ağ-	ā uzun (āg-)	
ağaç	uzun (ī, İgaç)	
al-		
alçaklık		
a(n)+		
aḡ-		
ana		
ara	ā uzun (hāra)	
ata		
ayak		
ayır		
az-	ā uzun (hāz-)	

Bir kelime ya da ekteki ünlünün bazen “huruf-ı med” bazen sadece “hareke” ile gösteriliyor olması, fonemik olarak mevcut olan uzunlukların metinlere hangi nispette yansıtıldığını anlamamızı güçleştiren sebeplerdendir. Miftahu'l-Cenne'nin incelediğimiz nüshasında bazen medli elif ile bazen de üstünlü elif ile yazılan 13 kelime vardır. Bunlardan 4 tanesi Türk dilindeki aslı uzun ünlülü kelimelerdir. İzahı kolaydır: Uzun ünlülü bu dört kelime metnin diyalektinde eski uzunluklarını kaybetmiştir; ancak, eski uzunlukların olduğu dönemde medli elif ile yazılma geleneğini de bazı örneklerde devam ettirmiş, bazılarında o günün ses yapısını gösteren (yani normal ünlülü) yazımla kaydedilmiştir (Bu da sadece bir varsayımdır.). Diğer 9 kelimenin açıklanması ise, eğer metinde imla-fonoloji ilişkisinin çok sağlam ve kurallı olduğu iddia edilecekse, son derece zordur.

Bazen “*harf+hareke*”, bazen de sadece hareke ile yazılabilen kelime ve ekler için şu da düşünülebilir: Türk dilindeki uzunluklar kısalduğunda, bazı fonetik şartlarda tekrar eski değerlerini alabilmektedirler. Mesela, kapalı

hece konumundayken kısalmış olan uzun ünlülerin hecesi, arkalarına ünlüyle başlayan bir ek veya kelime getirildiğinde açık hece konumuna geçerse, eski uzunlukları tekrar ortaya çıkabilir.

Yabancı asıllı kelimelerdeki uzunluklarda da Türk dili kökenli kelimelerdeki uzunluklarda da bu durum görülür. Örnekler:

kapalı hecede	: açık hecede
<i>kurşun</i>	: / <i>kurşûnî</i> /
<i>saman</i>	: / <i>samnî</i> /
<i>var</i>	: / <i>vâr ol-</i> /
<i>zaman</i> (< Arp. <i>zamân</i>)	: / <i>zamânında</i> /, gibi.

Acaba, Miftahu'l-Cenne'nin incelediğimiz nüshasında aynı kelime veya aynı ekin bazen “*harf+hareke*” bazen de sadece hareke ile yazılıyor olmasında bu ses olayının imlaya yansımaları söz konusu olmuş olabilir mi? Metindeki imla örnekleri sınıflandırılınca bu durum ortaya çıkar. Aşağıda verilecek örnekler, bu metnin son derece titiz yazılmış olmasından dolayı, bazı durumlarda kural çıkarılmasına izin verse de, bir tutarlılık söz konusu değildir. Düşündüğümüz kurallara uymayan örnekler de vardır:

➤ TABANLARDAN

kapalı hecede (hareke ile)	: açık hecede (harf ile)
<i>düş / miş</i> (د شمش) 26a.4	: <i>dü / şüp</i> (د و شب) 2a.2
<i>kal / dı</i> (قلدی) 82a.13	: <i>kı / la</i> (قيله) 91a.1
<i>oruc / lar</i> (او جلر) 27b.13	: <i>oru / cı</i> (ا رو جى) 6b.6
<i>vir / di</i> (و ر دى) 59b.1	: <i>vi / re</i> (ويره) 8a.12

Miftahu'l-Cenne'nin III. tablosuna (*medli elif - üstünlü elif* alternansı) bakalım: Bazen medli elif ile, bazen de medsiz elif ile yazılan 13 kelime vardır. Bunlardan 4 tanesi, Türk dilinin çeşitli lehçelerinde bulunan uzun ünlülere denk gelmektedir. Bunlarda med çekilmesinin açık hece / kapalı hece durumunda bulunmakla ilgisi var mıdır?

ag- (toplam 6 örnek) : 1 örnekte ***açık hecede*** kullanılmıştır (Miftahu'l-Cenne.79a.10) ve ***med çekilmiştir***. 5 örnekte ***kapalı hece*** durumunda kullanılmıştır (Miftahu'l-Cenne.3b.4;3b.13; 60a.3; 85a.4; 85a.11) ve ***med çekilmemiştir***.

ağ- (toplam 6 örnek) : 3 örnekte ***açık hecede*** kullanılmıştır (Miftahu'l-Cenne.77b.7; 77b.11; 98b.5) ve ***med çekilmiştir***. 3 örnekte ***kapalı hece*** durumundadır (Miftahu'l-Cenne.26a.6; 35b.8; 35b.12) ve ***med kullanılmamıştır***.

ara (toplam 18 örnek) : Bu kelimedeki ilk hece her şartta açık olduğundan, bir karşıtlık durumu olmamaktadır.

az- (toplam 3 örnek) : 1 kez **açık hecede** kullanılmıştır (Miftahu'l-Cenne.17a.8) ve **medsiz yazılmıştır**. 2 kez **kapalı hece** durumundadır. Bunlardan birinde (Miftahu'l-Cenne.21b.4) **medli**, birinde (Miftahu'l-Cenne.67b.1) **medsiz yazılmıştır**.

İlk iki kelimedeki (*ag-* ve *ay-*) öngördüğümüz kural işlemektedir. Üçüncü kelimenin ilk hecesi (*ara*) zaten sadece açık konumda olduğundan, kurala tabi değildir. Son kelimedeki ise bu kural işlememektedir. Medli elif ve üstünlü eliflerin alternans olarak kullanıldığı yukarıdaki örnekler genel olarak değerlendirilirse; açık hece-kapalı hece konumlarının ses yapısında ve dolayısı ile imlada farklılığa sebep olduğu düşünülebilir.

Yukarıdaki durum, metindeki bütün kelimelerde tutarlı değildir. İstisna örnekler de çoktur. Yani, bu gibi durumlar “*harf+hareke*” imlasının uzunluğu göstermek için yazılmış olduğu izlenimi verse de, tutarlılık olmadığı için kesin bir yargıya varmak zordur. Bu tür örnekler transkribe edilirken uzunluk hakkında karar vermek için başka ölçütlerin de ortaya konulup değerlendirilmesi gerekir.

➤ EKLERDE

Eklere de genel bir kural görülmekle birlikte, az da olsa istisna örnekler de bulunur. Ben bu makale için –dUK sıfat-fiil ekini örnek olarak işledim. Bu ekten sonra ünsüzle başlayan ekler (+dA, +dAn gibi) getirilmesi ile ünlü ile başlayan eklerin getirilmesi durumlarını ayrı ayrı listeledim. Ortaya şu tablo çıktı:

KAPALI HECE DURUMUNDA OLANLAR (Toplam 15 örnek)

Kapalı hece durumunda her zaman (vav)’sız yazımların olduğu görülmüştür (15 kez). Kapalı hece durumunda iken (vav)’lı yazımına rastlanmadı. Kontrol ettiğimiz diğer birçok Eski Anadolu Türkçesi metninde ise, kapalı hece durumundayken (vav)’lı yazılmış pek çok örnek bulunmaktadır.

(vav)’lı yazılanlar : YOK

(vav)’sız yazılanlar : 15 tane : *açduqları* (74b.5); *bulunmaduqda* (37b.2); *çekildükde* (50a.3); *dutduqları* (43a.10); *getürdükden* (85a.7); *gördükleri* (10b.13); *işlemedük gibi* (101b.1); *itdüklerince* (6a.1); *itdüklerine* (101b.4); *olduqdan* (72b.1); *öldükleri* (50b.2); *qılduqları* (19a.13); *varduqca* (19b.5); *varduqca* (53b.4); *virdüklerin* (78a.11)

AÇIK HECE DURUMUNDA OLANLAR (Toplam 93 örnek)

Miftahu'l-Cenne'de, açık hece durumuna geçen **-dUK**, 93 kez kullanılmıştır. Bunlardan **88** tanesi (vav)'lı, sadece 5 tanesi ise (vav)'sız yazılmıştır.

(vav)'lı yazılanlar: 88 tane : *ayrıldūgina* (16b.10); *azdurdūgina* (33b.9); *bağlandūgi* (92a.6); *basdūginuñ* (100b.11); *bildūgümden* (20a.9); *buyurdūgin* (102b.16); *buyurmadūgi* (75a.1); *çekdūgi* (98a.7); *didūgunuz* (28b.2); *dilemedūgi* (31b.2); *dürüşdūgüm* (34a.9); *esdūgin* (80b.8); *geçdūgi* (101b.3); *geçürdūguñ* (51b.12); *geregidūgin* (96.13); *geydūguñ* (97b.10); *geydūgüm* (97b.8); *gördUguñ* (16b.8); *gördUguñ* (19b.11); *gördūgümüz* (59b.2); *gördūgi* (16b.1); *gördūgi* (59.13); *gördūgi* (80a.6); *gördūgi* (92a.9); *gördūgin* (53a.5); *içdūgi* (33a.6); *içdūgi* (76a.9); *idūgine* (14b.8); *indūgine* (82a.1); *işitdūgi* (80a.6); *işledūgiçün* (36a.3); *itdūgi* (33a.1); *itdūgi* (33a.2); *itdūgi* (39b.4); *itdūgi* (49a.1); *itdūgiçün* (18b.12); *itdūgin* (56b.12); *itdūginde* (50a.1); *itdūgine* (16b.12); *itdūgine* (35b.6); *itdūgümüzden* (49a.7); *Kaderladūgina* (98b.4); *niceydūgin* (100b.10); *oqundūgin* (88b.9); *oldūgi* (15b.13); *oldūgi* (16b.3); *oldūgina* (27a.2); *oturdūgi* (98b.8); *qıldūgi* (13a.2); *qıldūgi* (69a.7); *qıldūgi* (6b.10); *qıldūgi* (96a.2); *qıldūgi* (96a.7); *qıldūgin* (89a.2); *qıldūgiçün* (11b.11); *qıldūgum* (5a.13); *qıldūgunuz* (75a.4); *qopdūgin* (88b.4); *qopdūginde* (9a.6); *qurtuldūgiçün* (16b.5); *sağaldūgi* (72a.13); *sevdūgi* (18b.1); *sevindūginden* (79b.10); *silkindūgümden* (79b.6); *sunuldūgi* (50a.2); *susadūgi* (85b.9); *tamladūgi* (92b.3); *toydūgi* (76a.8); *uğradūgi* (99a.9); *umduğümden* (25b.13); *ürdūgin* (88b.5); *vardūgin* (89a.6); *viridūgi* (99b.7); *viridūgine* (16b.11); *viridūgine* (24b.5); *viridūgine* (42b.7); *viridūgine* (96b.7); *viridūgine* (98a.13); *viridūgine* (98b.1); *viribidūguñ* (41a.3); *yandūgümden* (34a.7); *yaratdūgi* (15a.7); *yaratdūgi* (36b.1); *yatdūgi* (102a.11); *yıgdūgi* (102b.4); *yidūgi* (33a.5); *yidūgi* (72b.1); *yitdūginden* (92b.2);

(vav)'sız yazılanlar: 5 tane: *düşdūgi* (101a.1); *viridūgi* (83a.11); *didūgi* (47a.6); *oquduğı* (99a.7); *uyuduğı* (76a.3)

Kuralın istisnası gibi görünen bu son 5 örnekten 3 tanesinin özel durumu dikkati çekmektedir: *dî/dü/gi*, *o/qū/du/gi*, *u/yū/du/gi*. Bunların üçünde de **-dUK** ekinden önceki hece “açık hecedir” ve ünlüleri harf ile gösterilmiştir.

SONUÇ

1. Eski Anadolu Türkçesi, nispeten standartlaşmaya başlayan bir edebî dili temsil ediyor gibi görünse de, o dönemde farklı diyalektlerin bulunduğu metinlerden anlaşılabilir. Bu yüzden, Eski Anadolu Türkçesini incelerken, her metnin her nüshası ayrı bir diyalekti temsil

edebilir gerçeğini sürekli göz önünde bulundurmak gerekir.

2. Eski Türkçede varlığı bilinen aslî ünlü uzunlukları günümüzde de bazı lehçe ve ağızlarda hâlâ devam ettiğine göre, XIII-XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi döneminde de bulunuyor olabilir. Arap harfli metinlerin imlasından hareketle uzun ünlüler gibi bir fonoloji meselesini çözümlemek oldukça güçtür. İmlanın elverdiği ölçüde bu konuya cevap arayacak olursak, her metnin dilini ayrı ayrı araştırmak gerekir. Çünkü, farklı yazarların veya farklı müstensihlerin elinden çıkmış olan metinler, yazarlarının ağız özelliklerini yansıtabilirler. Bazı yazar veya müstensihler daha özensiz olacağından, imla konusunda genel için de belirlenecek kurallar bizi yanıltabilirler.
3. Eski Anadolu Türkçesinin veya eserlerinin dilinde aslî uzun ünlülerin bulunup bulunmadığı çeşitli araştırmacıların eserlerine konu olmuştur. Oralarda uygulanan temel prensip, eserde “*harf+hareke*” ile yazılmış olan ünlülerin uzun okunması gerektiği yolundadır. Bazı araştırmacılar daha titiz davranıp, “*harf+hareke*” şeklinde yazılan kelimeleri tarihî ve yaşayan Türk lehçelerindeki aslî uzun ünlülerle karşılaştırmışlardır. Bu da konuyu çözmeye yarayan bir yöntem değildir. Çünkü, aynı kelime bazen “*harf+hareke*” ile bazen sadece hareke ile yazılmışsa, o teori çürür. Niçin bazen sadece hareke ile yazılmış olduğu teorik olarak izah edilmelidir. Hatta, bu tür metinlerde, Türk dilinde aslî uzun ünlülü olmayan kelimeler de “*harf+hareke*” ile yazılmış olabilmektedir. Bunun da sebebi açıklanmalıdır. Açıklanamazsa, uygulanan yöntem yanlış demektir. Bazen “*harf+hareke*” bazen “*sadece hareke*” kullanılmış örneklerin bir kısmı Türk dilindeki aslî uzun ünlü kelimelere, bir kısmı da normal ünlülü kelimelere denk gelmektedir. Bu da ayrı ayrı izah edilmelidir.
4. Bizce, Eski Anadolu Türkçesinin bir metninde imladan hareketle uzun ünlüler meselesi çözülmeye çalışılacaksa öncelikle metnin bütün kelime ve bütün ekleri her geçtikleri yerde fişlenerek yazılış özelliklerine göre sınıflandırılmalıdır (Tek bir kelime veya ek atlanmamalıdır). Bunlardan
 - *Sürekli “harf+hareke” ile yazılmış olanlar*
 - *Sürekli “hareke” ile yazılmış olanlar*
 - *Bazen “harf+hareke” bazen sadece “hareke” ile yazılmış olanlar*ayrı ayrı tablolar hâline getirilmelidir. Her tabloda ilgili kelimenin karşısında bunun Eski Türkçedeki, Divanu Lugati’t-Türk’teki, Türkmencedeki, Halaçcadaki, Yakutçadaki (hatta Çuvaşcadaki, Kırgızcadaki) karşılıkları yazılmalıdır. Talat Tekin’in tarihî ve yaşayan

lehçelerdeki uzunlukları karşılaştırarak sunduğu malzeme de “Türk dilindeki uzunluklar” başlığı ile bu listenin sonunda bulunabilir.

Bu tablolar ayrı ayrı incelenmeli, her durum için muhakkak teorik bir açıklama getirilebilmelidir.

5. Miftahu'l-Cenne adlı eserin bir nüshası üzerinde sadece “a-/ā-” karşıtlığı için yukarıda bahsettiğimiz aşamalarla inceleme yaptığımızda şu sonuçlara varılabilir:

Sürekli medli elif ile yazılmış olan 17 kelimededen 14’ü Türk dilinin aslı uzunluğa sahip ünlülerine denk gelmiştir. Hepsi denk gelseydi de bir sonuca varmak için tek başına işe yaramazdı. Bu durumda önemli olan, medsiz elif ile yazılan kelimelerin durumudur. Uzun ünlülü olarak bilinen kelimeler de medsiz elifle yazılmış mıdır, yazılmışsa nispeti nedir? Bu neyi ifade eder? Daha da önemli olan ise, Türk dilinde kısa ünlülü olarak bilinen kelimelerin medli elifle yazılıp yazılmamasıdır. Eğer kısa ünlülü kelimeler de medli elifle yazılmışsa, bu neyi ifade eder? Ya da imlanın bu konuda hiç bir şey ifade etmediğini mi gösterir? Miftahu'l-Cenne'nin incelediğimiz nüshasında sürekli olarak “huruf-ı med olmadan” yazılan 15 kelime vardır. Bunlardan 11 tanesi, uzun ünlülü olmayan kelimelerdir. 4 tanesi ise aslı uzun ünlülü kelimelere denk gelmektedir. Türk dilinde uzun ünlüye denk gelen bu dört kelimenin, incelenen metnin dilinde uzunluklarını yitirmiş olduğunu düşünebiliriz. Çünkü, diğer yaşayan lehçelerde de bütün uzunluklar birbirlerine koşut olarak saklanmış değildir. Uzunlukların kaybolup normal süreli ünlüye dönüşmesi eğilimi devam etmektedir. Günümüz Anadolu ağızlarında da durum böyledir. Türkmencedeki bütün uzunluklar Anadolu Oğuzlarının ağızlarında korunmuş değildir. Miftahu'l-Cenne’de sürekli huruf-ı medsiz yazılan 4 kelimededen 3’ünü açıklamak mümkündür: Bunlardan *assı* kelimesi *āsıg* şeklinden gelmektedir. Uzun ünlünün bulunduğu ilk hece, açık hecedir. Daha sonra ünlü uzunluğunu kaybetmiş ve bu yüzden ikizleşme olmuş olmalıdır. *agla-* kelimesinin de eski şeklinde (< *īgla-*) farklılık vardır. Uzun olan ünlü eskiden dar-düz nitelik taşıırken, Eski Anadolu Türkçesi ’de genişlemiştir. Bu da uzunluğun kaybolması ile ilgili olmalıdır (Bu durum *dost* < Farsça *düst*; *meşe* < Farsça *mīşe* örnekleriyle karşılaştırılabilir). *Al(i)n* kelimesi metinde toplam 5 kez geçmiştir ve hepsinde de ünlüyle başlayan bir ek aldığı için (*alnı*, *alnında*, *alnındaki*) ilk hecesi kapalı duruma gelmiştir.

Açıklanması gereken bir durum da bir kelime ya da ekteki ünlünün bazen “*huruf-med*” bazen sadece “hareke” ile gösteriliyor olmasıdır. Bu, fonemik olarak mevcut olan uzunlukların metinlere hangi nispette

yansıtıldığını anlamamızı güçleştiren sebeplerdendir: Miftahu'l-Cenne'nin incelediğimiz nüshasında bazen *medli elif* ile bazen de *üstünlü elif* ile yazılan 13 kelime vardır. Bunlardan 4 tanesi Türk dilindeki aslı uzun ünlülü kelimelerdir. İzahı kolaydır: Uzun ünlülü bu dört kelime metnin diyalektinde eski uzunluklarını kaybetmiştir; ancak, eski uzunlukların olduğu dönemde *medli elif* ile yazılma geleneğini de bazı örneklerde devam ettirmiş, bazılarında o günün ses yapısını gösteren (yani normal ünlülü) yazımla kaydedilmiştir (Bu da sadece bir varsayımdır.). Diğer 9 kelimenin açıklanması ise, eğer metinde imla-fonoloji ilişkisinin çok sağlam ve kurallı olduğu iddia edilecekse, son derece zordur. Ama bu da şöyle izah edilebilir: Türk dilindeki uzunluklar kısaldığında, bazı fonetik şartlarda tekrar eski değerlerini alabilmektedirler. Mesela, kapalı hece konumundayken kısalmış olan uzun ünlülerin hecesi, arkalarına ünlüyle başlayan bir ek veya kelime getirildiğinde açık hece konumuna geçerse, eski uzunlukları tekrar ortaya çıkabilir. Yabancı asıllı kelimelerdeki uzunluklarda da Türk dili kökenli kelimelerdeki uzunluklarda da bu durum görülür (Arapça *zamān* > Türkiye Türkçesi *zaman*; Türkiye Türkçesi *zaman+ı* > /*zamānı*/; Eski Türkçe *bār* > Türkiye Türkçesi /*var*/; Türkiye Türkçesi *var ol-* > /*vārolmak*/). Miftahu'l-Cenne'nin elimizdeki nüshasında *medli elif* ile *üstünlü elif*'in alternans hâlinde kullanıldığı kelimelerden Türk dilinde uzun ünlüye sahip olan 4'ü bu bakımdan incelendiğinde, açık hece konumunda iken *huruf-ı med* ile, kapalı hece konumunda iken *üstünlü elif* ile yazıldığı örneklerin çok baskın olduğu görülür. Metinde toplam 93 kez geçmiş olan -dUK sıfat-fil eki için aynı incelemeyi yaptığımızda; 88 kez açık hece durumunda olduğu ve hepsinde de vav'lı yazıldığı, 5 kez kapalı hece konumunda kullanıldığı ve bunlardan sadece 2'sinde vav'lı kaydedildiği görülmüştür.

Kaynaklar:

- BÖHTLİNK, Ö (1848,1851), *Über die Sparhche der Jakuten I, II*, St. Petersburg, 1848-1851
- DEVELİ, Hayati (2008), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", *Turkish Studies*, 3/3, 2008, s.212-230 (<http://turkishstudies.net/sayilar/sayilar9/0develihayati.pdf>)
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1999), "Divanü Lugati't-Türk'te Ünlü uzunluklarıyla İlgili Kayıtlar", *Divanü Lugati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, 7-8 Mayıs 1999, Ankara, Türkiye, TürksoyAnkara, s.51-54
- GÜLSEVİN, Gürer (1989), *Ahmed-i Da'i, Miftahu'l-Cenne (Metin-Dil Özellikleri-Söz Dizini) Cilt I-II*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya 1989
- GÜLSEVİN, Gürer (2008), "Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine", *VI. Uluslararası Türk*

- Dili Kurultayı*, Türk Dil Kurumu, 20-25 Ekim 2008, Ankara
- KARAHAN, Leyla (2007), “Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili – Ağız İlişkisi”, *Turkish Studies*, 1/1, 2006, s.1-12 (<http://turkishstudies.net/sayilar/sayilar1/1leylakarahan.pdf>)
- KORKMAZ, Zeynep (1971), “Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vocal) Uzunlukları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.XXVI/3-4, Ankara, s.49-66
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Sadru'd-din Şeyhoğlu, Marzuban-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, DTCF Yayınları, Ankara 460+CXXXIV s.
- TEKİN, Talat (1975), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, (2. Baskı) Simurg Yayınları, Ankara, 192 s.
- TUNA, Osman Nedim (1960), “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, *TDAY*, Ankara, s.213-282
- TURAN, Zikri (1993), “Teshil’in İmla Tezahürleri Işığında Eski Anadolu Türkçesi’nde Ünlü Uzunlukları”, Malatya 1993, 86 s.